

A Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézetében 2009 tavaszán életre hívott 20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely (www.20szadhangja.hu) a maga szerény eszközeivel a magyar társadalomkutatás, ezen belül a kvalitatív módszerekkel készült kutatások örökségét kívánja gyarapítani. Műhelyünk összegyűjti, digitalizálja és közkinccsé teszi a kutatók által felajánlott interjúk, dokumentumok, stb. másolatait. A kutatóműhely célja a magyar szociológia „hangzó” örökségének leltárba vétele, a kvalitatív módszereket alkalmazó magyar szociológiai műhelyek történetének feltárása és dokumentálása, valamint új történeti szociológiai kutatások kezdeményezése az összegyűjtött interjúk bázisán. Sorozatunkban egy-egy, már feldolgozott és online elérhető gyűjteményt mutatunk be azzal a nem titkolt céllal, hogy a potenciális új kutatók érdeklődését a gyűjtemény iránt felkeltésük.¹

SZÁSZ ANNA LUJZA

A „ROMA POLGÁRJOGI ESTÉK” GYŰJTEMÉNY BEMUTATÁSA

A Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetének munkatársa, Kóczé Angéla az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) támogatásával 2012 óta kutatja a hazai roma mozgalom kialakulását és politikai intézményesülését a 70-es évektől napjainkig. Kóczé Angéla jelenleg az észak-karolinai Wake Forest Egyetem szociológiai tanszékén dolgozik vendégadjunktusként. Doktori fokozatot 2011-ben szerzett, disszertációjában a (magyarországi) roma nők közéleti és politikai tevékenységével foglalkozott. Vizsgálódása fókuszában az etnikai, nemi és osztályhelyzet összefonódása állt, s azt a kérdést vizsgálta, hogy a különböző strukturális meghatározottságok hogyan befolyásolják az egyén lehetőségeit az érdekérvényesítésben és a politikai reprezentációban való részvételben. Elemzéséhez egyrészt a roma nőkről való társadalmi és politikai diskurzust formáló akadémiai, jogi és közpolitikai szövegeket vizsgált, másrészt élettörténet interjúkat készített. Állítása szerint a társadalmi nemből, etnicitásból, illetve osztályból fakadó strukturális egyenlőtlenségek beszűkítik a roma nők politikai mozgásterét, ugyanakkor a lokális kapcsolatok ereje és a beágyazottság támogatólag hat politikai részvételükre.

Kóczé doktori disszertációjának befejezését követően arra a következtetésre jutott, hogy a roma politikai aktivizmus szinte egyáltalán nem tematizálódik az akadémiai diskurzusban, azaz hiányoznak azok az empirikus adatokon nyugvó, szisztematikus szociológiai kutatások, melyek a roma politika részvételen alapuló intézményesülésének folyamatát igyekeznének feltárni. Másképp fogalmazva, a poszt-socialista országokban nincsen kellőképpen feltérképezve a romák formális és informális politikai részvétele az egyre komplexebbé váló kormányzati struktúrákban, amelyek (ki)alakulásának tanúi lehettünk az elmúlt két évtizedben. Hasonlóképpen hiányzik a politikai részvétel gender szempontú elemzése, azaz, hogy milyen módon befolyásolja a társadalmi nem a részvétel mértékét és sikerességét. Az OTKA támogatásával 2012–2015 között megvalósult, *Roma politika intézményesülése* című kutatásával (K105089) Kóczé éppen ezt az űrt kívánta betölteni, s rámutatni azokra a motivációkra, célokra, vágyakra, amelyek az intézményesülés folyamatát alakították és alakítják a mai napig.

A kutatás hangzó anyagai „Roma Polgárjogi Esték” címen 2013–2014-ben kerültek a 20. Század Hangja

¹ A cikk elkészültét az OTKA 115644 sz. kutatása támogatta.

Archívum és Kutatóműhelybe (Archívum)². Az esték megszervezését és lebonyolítását, a beszélgetések rögzítését (képi és hangzó anyag) és a leiratok elkészítését a Méltóságot Mindenkinél Mozgalom (MMM) lapja, a coMMUnity.eu végezte, az anyagok rendezését, megőrzését és későbbi kutathatóvá tételét pedig az Archívum vállalta. A gyűjtemény 288 dokumentumot – videófelvételt, interjúleiratot, illetve fényképet – tartalmaz.

A KUTATÁS

A 2012 és 2015 között zajló kutatás a roma politikai részvétel formáit, illetve a politika és közpolitikai intézkedések alakulását, alakítását elemzi a helyi és a nemzeti szintű aktorok elbeszélései alapján. A kutatás személyes beszélgetéseken keresztül igyekszik megszólítani az elmúlt évtizedek roma politikájának kulcsszereplőit, s élettörténetük, politikai és eszmei szocializációjuk, illetve foglalkoztatási és társadalmi mobilitásuk megértésével törekszik feltárni a legfontosabb magyarázó tényezőket a politikai részvétel kérdésével kapcsolatban. Hogyan befolyásolja a családi háttér az értékeket és vágyakat, az elérni kívánt célokat? Mindez milyen hatással van a politikai részvételre, illetve arra, hogy valaki a saját, tágabb értelemben vett roma közösségéért dolgozzon? Kik a roma politika intézményesülésének kulcsfigurái helyi és nemzeti szinten? Mik a családi, társadalmi és egyéb előfeltételei annak, hogy valakiből „roma politikai aktivista” legyen? Mik voltak ezeknek az egyéneknek a politikai agendáik, és hogyan kívánták azokat megvalósítani? Mennyire voltak sikeresek? Milyen nehézségeik támadtak útközben? Hogyan látják céljukat a helyi és állami szintű politika fényében?

Módszertanilag a kutatás három lépcsőből állt.

1. A létező roma politika fontosabb aspektusait így vagy úgy érintő, a rendszerváltás és az európai Roma Stratégiai Keret megszületése között keletkezett közpolitikai és média dokumentumok elemzése. Itt a cél megrajzolni a roma politika és részvétel intézményesülésének történelmi, politikai, jogi és társadalmi hátterét.

2. Esettanulmányok készítése, melyek mindegyike olyan szervezeti formákat, gyakorlatokat és tevékenységeket jár körbe, melyek a romák igényeit és érdekeit voltak hivatottak képviselni különböző közpolitikai folyamatokban. A tanulmányok célja rámutatni arra, hogy a romákat érintő politikák milyen módon intézményesültek, s a kollektív identitások hogyan öltöttek politikai testet több vagy kevesebb sikerrel.

3. Nyilvánosan meghirdetett élettörténeti interjúk készítése kulcsfigurákkal. Az élettörténeti interjúk vonatkozásában Kóczé Angéla OTKA-ja, a Méltóságot Mindenkinél Mozgalom (2009–2014) coMMUnity nevű blogját fenntartó Mű-Hely Egyesület és az Archívum szerződött arra, hogy egy 15 alkalmas beszélgetés-sorozatot szervezzen Roma Polgárjogi Esték címmel, amelynek keretében a roma polgárjogi mozgalom fontos figurái szólalnak meg. A módszertant Fleck Gábor, Kóczé Angéla, Kovács Éva, Neményi Mária, Virág Tünde és Szalai Júlia dolgozta ki. A szervezésben Wizner Balázs segített. Az interjúkészítőket Kóczé Angéla választotta ki olyan szándékkal, hogy a beszélgetés során generációk közötti párbeszéd jöjjön létre a fiatalabb roma értelmiségiek és az idősebb polgárjogi aktivisták és értelmiségiek, művészek között. Az előadók élettörténetei révén a rendszerváltás előtti és utáni roma politika legfontosabb eseményei és intézményei váltak megismerhetővé. Fiatal roma értelmiségiek kérdéseire válaszolva meséltek az idősebb generáció tagjai a nyolcvanas évek mozgalmairól, a klubéletről, a kilencvenes években formálódó polgárjogi mozgalmakról, a szegénység, a kirekesztettség

² Lásd 409_20 gyűjtemény, <http://voices.osaarchivum.org/>.

és a diszkrimináció elleni küzdelmekről, a politikai döntésekben való részvételről, a mindenkori politikai hatalommal való viszonyokról. A fiatalabb generációhoz tartozó interjúalanyok elbeszéléseiben kulcsszerepet kap az iskola és a személyi tényezők a továbbtanulás (intézményesített) nehézségeinek leküzdésében; a felköltözés a „városba”, Miskolcra vagy Budapestre; a megismerkedés a roma közszereplők „öregjeivel,” illetve a találkozás és a hálózatosság elindulása a roma főiskolások, egyetemisták között. Az interjúereknek a beszélgetés előtt egy ún. „portfóliót” kellett készíteniük, amely tartalmazta a beszélgetőpartner életpályájának legfontosabb állomásait, saját alkotásait, beszédeit stb., és a róla írtakat is. Ez a portfólió a beszélgetést megelőzően hozzáférhető volt az érdeklődők számára a coMMUnity oldalán.

A beszélgetések menete

A beszélgetéseket Kóczé Angéla és Neményi Mária kezdeményezésére a Roma Parlamentbe hirdették meg – ezzel is támogatva a budapesti roma közéletet. Utólag elmondható, hogy a helyszín nem volt a legszerencsésebb választás, mégpedig azért nem, mert bár 1990-es alapításakor a Roma Parlamentet a roma civil mozgalom csúcsszervezetének szánták, mára azonban csupán a roma közélet egy meghatározott szeletét reprezentálja, így a más körökhöz, „frakciókhoz” stb. kötődő roma és nem roma értelmiségiek, érdeklődők nemigen látogatták az estéket. A coMMUnity csapatából Fleck Gábor biztosította az élő közvetítést, a videofelvételt, szakmailag ő, valamint Kovács Éva és Virág Tünde tartotta kézben az eseményt.

Az alábbi személyekkel készültek interjúk: Zsigó Jenő, Horváth Aladár, Daróczi Ágnes, Szentandrassy István, Choli Daróczi József, Setét Jenő, Osztolján Ágnes, Berki Judit, Orsós Éva, Kállai Ernő, Orsós Anna, Kállai László, Izsák Rita és Orsós János. A sorozatot kerekasztal-beszélgetés zárta, melyben azokat a nem roma szereplőket kérdezték szerepükről, véleményükről, akik a háttérben végigkísérték, segítették a roma polgárjogi mozgalom kibontakozását. A kérdezők fiatal, a közéletben aktív romák voltak: Rác Tibor, Bogdán Mária, Junghaus Tímea, Szirmai Norbert és Szegedi Dezső.

A beszélgetések színvonala egyenetlen: volt, ahol sikerült a kellően felkészült interjúernek soha nem hallott történeteket kicsalogatnia a beszélgetőpartneréből, és olyan is, amikor kudarcba fulladt a beszélgetés. Azt is érdemes megjegyezni, hogy míg egyesek kellő empátiával, a saját szerepüket tisztán látva kérdeztek és csodálatos beszélgetéseket kezdeményeztek, mások korábbi frusztrációikból fakadóan, vagy egyszerűen csak felkészületlenségük okán, esetleg amiatt, mert saját személyiségüket nem tudták kellőképp a háttérbe szorítani, gyenge minőségű beszélgetéseket hoztak létre.

Mindezzel együtt olyan egyedülálló videós forrásanyag jött létre, amely először kísérelte meg azonos szempontrendszer szerint szóra bírni a magyarországi roma polgárjogi mozgalom emblemikus szereplőit, mégpedig egy olyan pillanatban, amikor – részben a politikai és társadalmi környezet radikális romlása, részben a nemzedékváltással járó súrlódások miatt – a roma értelmiségi diskurzus épp jelentős átalakuláson ment keresztül. Kőszegi Edit rendező és Szuhay Péter néprajztudós még 2002-ben *Kései születés* címmel filmet készített a roma kultúra és politika intézményesülésének kezdeteiről. A Roma Polgárjogi Esték gyűjtemény a film által megkezdett gondolatot folytatja, egészíti ki és görgeti tovább; olyan tudást hozva létre, mely fontos, sőt nélkülözhetetlen forrásává vált a magyarországi romák történetének, történelmének.